

ON BEŞİNCİ YÜZYIL ŐAIRLERİNDEN SERÂYÎ'NİN TERTİP VE İSTİNSAH ETTİĞİ BİR ŞİİR MECMUASI: BERLİN DEVLET KÜTÜPHANESİ (STAATSBİBLİOTHEK ZU BERLİN) MS. OR. OCT. 3390

Gülşah TAŞKIN | ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7013-3413> | taskingulsah@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul-Türkiye/ Asst. Prof. Dr., Boğaziçi University,
Department of Turkish Language and Literature, Istanbul-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/03z9tma90>

Atıf Bilgisi/Citation: Taşkın, Gülşah. "On Beşinci Yüzyıl Şairlerinden Serâyî'nin Tertip ve İstinsah Ettiği Bir Şiir Mecmuası: Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek Zu Berlin) Ms. Or. Oct. 3390". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 453-472, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1578271> / Taşkın, Gülşah. "A Poetry Collection Compiled and Copied by the Fifteenth-Century Poet Serâyî: Berlin State Library [Staatsbibliothek zu Berlin] Ms. or. oct. 3390". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 453-472, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1578271>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 02.10.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 15.11.2024

Yayım Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Şiir mecmuaları hem edebiyat hem de kültür tarihi incelemeleri için benzersiz birer kaynak niteliği taşır. İçlerinde bulunan şiir ve şairler kadar tertip özellikleri, himaye sistemi ve şairler arasındaki ilişkilere, şiirin işlevine ve sosyal yaşantıya dair birçok ilginç veriyi barındıran mecmuaların ayrıntılı incelemelere tâbi tutulması Osmanlı edebiyat ve kültür tarihinin karanlıkta kalmış birçok yönünü aydınlatmaya yardımcı olacaktır. Son dönemlerde şiir mecmualarının hem tarih hem de edebiyat alanındaki çalışmalara büyük katkı sağlayabileceği anlaşılmış ve mecmualar üzerine yapılan çalışma, araştırma ve projeler hız kazanmıştır. Günümüzde hem yurt içi hem de yurt dışındaki kütüphanelerde bulunan mecmualar üzerine yayınlar yapılmakta ve projeler yürütülmektedir. Bu çalışma ve projeler sayesinde Osmanlı mecmua külliyyatı yavaş yavaş ortaya çıkarılıp araştırmacıların erişimine sunulmaktadır. Osmanlı mecmua külliyyatını tamamlamaya yönelik bu kıymetli çalışmalar Osmanlı edebiyat tarihini yeniden yazmak için biz araştırmacılara eşsiz veriler sunmaktadır. On beşinci yüzyılın unutulmuş şairlerinden biri olan Serâyî'nin tertip ve istinsah ettiği Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3390 numarada kayıtlı şiir mecmuası da Osmanlı mecmua külliyyatının ilginç örneklerinden biri olma özelliği taşımaktadır.

Bu makalede Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3390 numarada kayıtlı şiir mecmuası tanıtılarak Osmanlı mecmua çalışmalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda makalede mecmuanın biçim ve içerik bakımından öne çıkan özelliklerine dair bazı tespitler ortaya konarak tartışmaya açılmış ve mecmua diğer şiir mecmuaları arasında konumlandırılmaya çalışılmıştır. Mecmuada yer alan ama kaynaklarda bulunamayan manzumeler araştırmacıların faydalanabilmesi için makalenin "Ekler" bölümünde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiir Mecmuası, Mecmu'a-i Eş'âr, Serâyî, Berlin Devlet Kütüphanesi, Staatsbibliothek zu Berlin

A POETRY COLLECTION COMPILED AND COPIED BY THE FIFTEENTH-CENTURY POET SERÂÏ: BERLIN STATE LIBRARY [STAATSBIBLIOTHEK ZU BERLIN] MS. OR. OCT. 3390

ABSTRACT

Poetry collections serve as unique resources for the study of both literature and cultural history. Beyond the poems and poets they contain, these collections provide valuable insights into the structure of patronage, relationships among poets, the role of poetry, and aspects of social life. A detailed examination of these collections can help shed light on many obscure aspects of Ottoman literary and cultural history. Recently, it has been recognized that poetry collections can significantly contribute to studies in both history and literature, leading to an increase in research, studies, and projects focused on them. Today, publications and projects are conducted on poetry collections located in libraries both within Turkey and abroad. Through these studies and projects, the Ottoman poetry collections corpus is gradually being uncovered and made accessible to researchers. These valuable efforts to complete the Ottoman poetry collections corpus provide us, as researchers, with unique data for rewriting the history of Ottoman literature. One notable example within this corpus is a poetry collection compiled and copied by Serâyî, a forgotten poet of the fifteenth-century, which is registered as Ms. or. oct. 3390 in the Berlin State Library (Staatsbibliothek zu Berlin).

This article aims to contribute to Ottoman manuscript studies by introducing the poetry collection registered as Ms. or. oct. 3390 in the Berlin State Library (Staatsbibliothek zu Berlin). To achieve this, the article highlights certain formal and content-related features of the collection, opens these findings up for discussion, and attempts to position the collection within the broader landscape of poetry collections. The poems included in the collection that are not found in other sources are provided in the "Appendices" section of the article for the benefit of researchers.

Keywords: Poetry Collection, Serâyî, Berlin State Library, Staatsbibliothek zu Berlin.

Giriş¹

Edebiyat tarihi yazımında divanlar, mesneviler vb. türde eserlerin yanı sıra şiir mecmuaları da önemli bir yere sahiptir. Mecmualar gerek biyografik eserlerde adına rastlanmayan, unutulmuş birçok şairin şiirlerinin ve hayat hikâyelerinin ortaya çıkarılmasında, gerekse meşhur şairlerin bilinmeyen şiirlerinin tespit edilmesinde yararlanılacak kaynakların başında gelir. Mecmuaların değeri sadece bilinmeyen şair veya şiirlerin tespit edilmesi ile de sınırlı değildir. Mürettibinin yanı sıra dönemin edebî zevkinin, hem biçim hem de içerik olarak şiirin o dönemde ne ifade ettiğinin ve sonraki dönemlerde nasıl bir gelişim/değişim gösterdiğinin anlaşılabilmesi için diğer eserlerden elde edilecek verilere ek olarak mecmualardaki verilerden yararlanmak, bahsi geçen konulardaki araştırmaları derinleştirecek ve belki de şimdiye kadar sorulmayan soruları ve dolayısıyla yeni cevapları beraberinde getirecektir. Farklı dönemlerde, farklı edebî muhitlerdeki ilişki ağlarının tespit edilmesine ya da himaye sisteminde şiirin işlevinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olacak ipuçlarının bulunabileceği kaynaklardan biri de gene şiir mecmualarıdır. Uzun bir yaşam sürmüş ve farklı iki yüzyılda ya da dönemde şiir üretimine kesintisiz devam etmiş kimi şairlerin mecmualarda yer alan erken dönem şiirlerinin tespit edilmesi bu şairlerin şiir üretim süreçlerinin kavranmasına, üsluplarındaki değişimin takip edilmesine olanak sağlayacaktır. Bütün bunlara ek olarak mecmualar şiirlerin yazmalardaki dolaşım sürecine ve okuyucu notları, çeşitli faydalı bilgiler, mühürler gibi unsurlarıyla edebiyat dışı konulara varıncaya kadar birçok konuda bilgi devşirilebilecek kaynaklardır (Köksal, 2012, 417-421). Tüm bu nedenlerle özellikle şiir mecmualarının yeniden değerlendirilmesi ve edebiyat tarihi yazımında bu kaynaklardan yararlanılması günümüzde bir gereklilik hâline gelmiştir.²

On beşinci yüzyıl şairlerinden Serâyî'ye ait olan ve Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3390 numarada kayıtlı şiir mecmuası da mürettibi ve müstensihî Serâyî'ye dair ipuçları barındırması, tertip ve süsleme özellikleri ve içeriği bakımından özellikle on beşinci yüzyıl Osmanlı edebiyatı tarihi yazımında başvurulabilecek değerli ve ilgi çekici şiir mecmuaları arasında yer alır.

Bu makalede Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3390 numarada kayıtlı şiir mecmuasının ayrıntılı bir tanıtımını yaparak elde edilen verileri araştırmacılarla paylaşmak ve ileride mecmualar üzerine yapılacak çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda makalede öncelikle mecmua nüshasının tavsifi yapılmış ve nüshanın imla özelliklerine değinilmiştir. Ardından mecmuanın mürettibi, müstensihî ve aynı zamanda bir şair olan Serâyî hakkında kaynaklardan ve mecmuadan derlenen bilgiler aktarılmış ve mecmuanın tertip özellikleri üstünde durulmuştur. Mecmuadaki şairlerin belli başlı ortak özelliklerine dikkat çekilen bölümün devamında mecmuanın içeriği incelemeye tâbi tutulmuş ve bu eserin ileride yapılacak çalışmalara ne gibi veriler sağlayabileceği ortaya konmaya çalışılmıştır. Makalenin "Ekler" bölümünde ise bazı şairlerin şimdilik hiç bir kaynakta bulunamayan manzumeleri ve şairi tespit edilemeyen bazı manzumeler araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Nüsha Tavsifi³

Bu makalenin konusu olan şiir mecmuası Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin), Türkçe Yazmalar Koleksiyonu Ms. or. oct. 3390 numarada kayıtlıdır. Müstakil bir eser olarak ciltlenen 108 varaklık nüshanın ölçüleri kayıtlı olduğu kütüphane kataloğunda dış 16,5x9,5 cm ve iç 11x6 cm olarak verilmiştir (Sohrweide, 1981, 211). Nüsha, içinde çiçek motifleri bulunan bir gömme şemse ile süslenmiş kahverengi deri bir cilde sahiptir (Sohrweide, 1981, 211). Farklı tonlarda kahverengi ve beyaz renkli kâğıt kullanılmış olan nüshanın birçok varığında rutubet lekeleri vardır ve az olmakla birlikte kimi varaklarda okumayı engellemeyecek şekilde mürekkep dağılmıştır. Bazı sayfa köşelerine ve sayfaların ciltle birleştiği yerlere eklenmiş/yapıştırılmış kâğıt parçalarından anlaşıldığı üzere oldukça hasarlı ve muhtemelen cildi dağılmış olan nüsha sonradan tamir görerek yeniden ciltlenmiştir.

¹ Bu mecmuanın nüshasını benim için temin eden dostum ve meslektaşım Doç. Dr. Güler Doğan Averbek'e yardımları için minnettarım. Ayrıca bu yazıyı hazırlarken benden desteğini ve vaktini esirgemeyen bir diğer dostum ve meslektaşım Prof. Dr. Arzu Atik'e de teşekkürü bir borç biliyorum.

² Son dönemlerde mecmuaların önemi anlaşılmış ve mecmua çalışmaları büyük bir hız kazanmıştır. Mecmuaların tasnif edilerek gün yüzüne çıkarılması konusunda atılmış en önemli adımlardan biri ise şüphesiz M. Fatih Köksal başta olmak üzere birçok araştırmacının iş birliğiyle hayata geçirdikleri *Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi*'dir (MESTAP). Bu proje kapsamında bu güne kadar mecmualar üzerine tez ve makaleler hazırlanmış ve bu çalışmaların sonucu olarak yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerin raflarında saklı kalmış birçok mecmuanın içeriği dijital bir veritabanına aktararak araştırmacıların faydasına sunulmuştur. Proje sayfası için bkz. <https://mestap.com/> Şiir mecmuaların tasnifine yönelik çalışmalardan bazıları için bkz. (Kılıç, 2012, 75-96), (Gürbüz, 2012, 97-113), (Köksal, 2012, 409-431) ve (Köksal, 2023).

³ Nüshanın orijinalini görme imkânı bulunmadığı için dijital versiyon üzerinde çalışılmış ve ölçü/cilt bilgileri katalog kayıtlarından aktarılmıştır.

Gayet işlek ve güzel bir talik ile istinsah edilmiş eser 2a'da başlar ve 108a'da sona erer. 108a'da ayrıntılı bir ketebe kaydı vardır. Nüsha muhtemelen kütüphanede kurşun kalemle sonradan numaralandırılmıştır. Bu sayfa numaraları dikkate alındığında nüsha, baştaki tek varak haricinde, eksiksiz ve düzenli görünmektedir; fakat reddadeler ve manzumeler takip edildiğinde nüshanın büyük bir kısmının kayıp olduğu ve birçok varığın yanlış sırayla ciltlendiği anlaşılır. 1a'da "Saña bir mu'ammâ söyleyem yārā/ Sekiz yüz kişi binmiş bir hımāra" yazan bir muamma kayıtlıdır. Bunun hemen altında başka bir yazı tipiyle aynı muamma tekrar kaydedilmiştir. Aynı sayfada kaydedilmiş başka bir muammanın hemen yanında büyük ihtimalle bir okuyucu tarafından sonradan eklenmiş muamma şeklinde bir not bulunur. Bu notta okuyucu yandaki muammayı çözmek için çok uğraştığını ve şimdi kendi ismini gizlediği bu muammayı çözmek için başkalarının uğraşması gerektiğini söyler. Gene 1a'da farklı kalemlerle kaydedilmiş ve içinde isim gizlenmiş iki muamma ve ortasında "Aḥmed Çelebi" ismi verilen görsel bir şiir yer alır. Bu görsel şiirin mecmuanın müstensihisi Serâyî'ye ait olduğu tespit edilmiştir.⁴ 1b'de ise gene iki muamma ve iki görsel şiir kayıtlıdır. Bu görsel şiirler de muhtemelen Serâyî'ye aittir. 2a ve 108b'de Berlin Devlet Kütüphanesi mühürleri, 2b'de iki adet, 33b, 48b ve 51b'de ise birer adet temellük mührü vardır. 2b, 33b, 53b, 61b ve 69b'de ortalarında beyaz ya da açık mavi mürekkeple sırasıyla "Aṭāyî", "Nizāmî", "Revānî", "Şenāyî" ve "Şerāyî" yazan beş adet serlevha görülür. Bu serlevhalar genellikle koyu mavi zemin üstüne yer yer kırmızı, pembe, mavi, yeşil veya altın renkli çiçek motifleri ve kırmızı, yeşil ve altın rengi çerçevelerden oluşur. Nüshanın sütun sayısı muhtelif ve alışılmadık dışında bir sayfa düzeni vardır. Metin ortadan başlayarak aşağıya doğru inip sayfanın sağ kenarından devam eden küçük sütunlara bölünmüş ve bu sütunların her birine varak cetvel çekilmiştir. Her sayfada farklı yönlerde doğru ilerleyen 12 satır bulunmaktadır. Başlıklar zer mürekkeple atılmıştır ve nüshanın bazı varakları gene zer mürekkeple/varakla yapılmış çiçek motiflerini andıran beneklerle süslenmiştir. Eserin başlangıç ve bitiş beyitleri aşağıda verilmiştir:

Baş (2a): Bu leṭāfetde felek görse melek şana seni
Melik-i mülk-i melāḥat misin iy reşk-i perī

Son (107b): Nāme vaşluñla müşerref ola ben hecr-ile zār
Ḥāme bu ḥāleti şerḥ eylemege ne dili var

108a'da yer alan ketebe kaydına göre nüshanın istinsahı Serâyî olarak bilinen Resûl oğlu Mehmed tarafından 21 Şevvâl 902/22 Haziran 1497 tarihinde Perşembe günü öğleden sonra tamamlanmıştır. Ketebe kaydının üçgen şeklini alan alt kısmının cetvellerinin dışında kalacak şekilde müstensih kendi el yazısıyla ve muhtemelen kendisine ait olan Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün veznindeki şu beyti kaydetmiştir: "İy ciger-küşe baña kıyma ki kan eylemedüm/Severüm didüm ise saña ziyān eylemedüm". Müstensih mısraların hangi sırayla okunması gerektiğini göstermek için altlarına kırmızı kalemle (م) ve (خ) harflerini eklemiştir. Mecmuada 16'sı kayıp varaklarda kaldığı için eksik ve 15'i Farsça olmak üzere 183 gazel, 1 murabba, 1 müstezâd, Farsça 1 muammâ, 6 kıt'a (3'ünün şairi belirsiz), 2 rübâ'î (şairleri belirsiz), 24 müfred (14'ünün şairi belirsiz) olmak üzere toplamda 218 manzume kayıtlıdır.

Nüshanın İmla Özellikleri

Mecmuanın müstensihisi Serâyî genel olarak dikkatli ve bilgili bir müstensih olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte nüshada az da olsa müstensihinin unutkanlığından kaynaklanmış olabilecek bazı hatalar mevcuttur. Örneğin aşağıdaki beyitte vezin ve anlam gereği "dil bülbül" şeklinde olması gereken ifade nüshada "dil bülbül" şeklinde yazılmıştır:

Bu gönca-i nev bir gül-i ḥandān olıcağdur

Dil bülbül[i] şevki-y-ile nālān olıcağdur (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 23a).

Benzer şekilde aşağıdaki beyitte hem vezin hem de anlam gereği "revnaḳ" olması gereken kelime nüshada "revnaḳ" olarak kaydedilmiştir. Her iki durumda da müstensihinin kelimeleri harekelemeyi unuttuğu düşünülebilir.

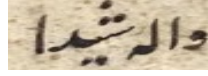
⁴ Bu görsel şiir Serâyî'nin divanında bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kolunsağ, 2019, 39-40).

Gülşene kılma heves taze bahâr olmayıcağ

Meclisüñ **revnağ**[ı] yok gül bigi yâr olmayıcağ (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 85b).

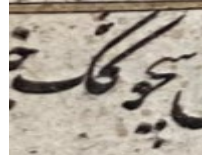
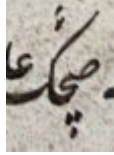
Müstensihin birkaç yerde atif vavlarını unuttuğu durumlara da rastlanır. Aşağıdaki beyitte yer alan ve “vâlih ü şeydâ” olması gereken ifade nüshada “vâlih şeydâ” biçiminde yazılmıştır.

Cân boynuna zülfüñ şalalı halka-i sevdâ

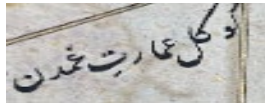
Dil bî-ser ü pâ oldı hîred **vâlih [ü] şeydâ** (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 2b).

Nüshada bazı kelimelerin ikili imlaya sahip olduğu görülür. Aşağıdaki örneklerde saç kelimesi nüshanın farklı varaklarında hem “س” hem de “ص” ile yazılmıştır. Bu duruma nüshanın genelinde oldukça sık rastlanır.

Nüsha harekeli olmamakla birlikte müstensihin birçok yerde harekeleri bir sistem ve amaç dâhilinde kullandığı dikkat çeker. Örneğin “Melek” (مَلَك) ve “Mülk” (مُلْك) vb. yazılışları aynı fakat okunuşları farklı olan kelimeler ya da hangi sesle okunacağı çok açık olmayan bazı kelimeler müstensih tarafından harekelenerek karışıklıkların önüne geçilmiştir. Müstensih şedde kullanımında oldukça titiz ve dikkatlidir. Özellikle şeddeli ve şeddesiz okunuşları hem vezin hem de anlam bakımından büyük fark yaratabilecek “ol” (وَل) ve “evvel” (وَال) gibi kelimelerde müstensih şeddeleri genelde dikkatli bir şekilde gösterir.

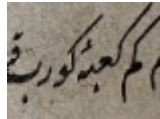
Nüshada hareke kullanılan yerlerden bir diğeri ise tamlanan ekinin gösterilmesinde karşımıza çıkar. Aşağıdaki beyitte geçen “Göñül ‘imâreti” ifadesindeki tamlanan eki nüshada harekeyle verilmiştir.

Göñül **imâreti** ğamdan hârâba yüz tıtdı

Cihânu seyl-i yaşum ucdan uca düz tıtdı (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 33a).

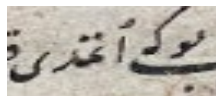
Bunun yanı sıra nüshada akuzatif ekinin hemze ile gösterildiği yerler de vardır. Aşağıdaki beyitte yer alan “Ka‘be’(y)i” kelimesindeki akuzatif ekinin hemze ile verilmesi bu durumun örneklerinden biridir.

Didüm kim **Ka‘be’(y)i** görüp çaşuñı kılmışam kıble

Didi kim iki mihrâba sücüd itme namâz olmaz (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 50a).

Vezin gereği hece düşmesi olması gereken kelimeler nüshanın genelinde işaretlenmiştir. Aşağıdaki beyitteki “ki_itmedi” bu duruma örnek olarak verilebilir:

Pâyāna irdi rişte-i 'ömri Şenāyî'nün

Miskîn 'aceb bu ki_itmedi kaç'-ı recā-yı zülfi (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 62b).

Nüshanın en sık karşılaşılan imla özelliklerinden bir diğeri de vezin gereği imale yapılacak Türkçe kelimelerde ünlülerin çoğunlukla gösterilmesidir. Bu duruma "niçe/نیچه" yerine "نیچا", "görmedi/کورمدی" yerine "کورمادی" gibi yazımlar örnek teşkil eder.

Elimizdeki nüshanın Farsça izafetlerin verilme şekliyle ilgili dikkat çekici bir özelliği vardır. Müstensih ünsüzle biten bazı kelimeler tamlamaya girdiği zaman bu tamlamaları kimi zaman hareke ile kimi zaman ise kelime sonuna "ی" koyarak iki farklı şekilde gösterir. Aynı zamanda şair olan müstensih müellif hattı divanını neşreden İbrahim Kolunsağ bu imla özelliğinin, bir tutarlılık göstermemekle birlikte, divan nüshasında da bulunduğu dikkat çeker (Kolunsağ, 2019, 44-45). Aynı kişinin istinsah ettiği iki nüshada da bu bakımdan bir benzerlik bulunması müstensih Farsça izafetleri gösterme hususunda şu an bizim çözemediğimiz bir sistem oluşturmuş olabileceğini düşündürür.

Yukarıda bahsedilen belli başlı imla özelliklerinden yola çıkarak elimizdeki nüshanın Eski Anadolu Türkçesi imla özelliklerini yansıttığını ve genelde dikkatli bir müstensih olan Serâyî'nin nüshayı aruz imlasına uygun bir şekilde istinsah ettiğini söylemek mümkündür.

Mürettib-Müstensih-Şair Mehmed bin Resûl (Serâyî) Kimdir?

Ketebe kaydında verilen bilgiye göre mecmuanın müstensihi on beşinci yüzyıl şairlerinden Serâyî mahlaslı Resûl oğlu Mehmed'dir. Her ne kadar ketebe kaydında ya da nüshanın başka bir yerinde açıkça belirtilmese de mecmuada müstensih kendi şiirlerinin de bulunması, bu şiirlerin sayıca diğer şairlerden seçilen şiirlerin neredeyse iki katını oluşturması ve şairlerin büyük çoğunluğunun şair-müstensih ile çağdaş ve genelde aynı edebî muhitlere mensup isimler olması gibi özellikleri Serâyî'nin aynı zamanda bu mecmuanın mürettibi olma ihtimalini güçlendirir. Resûl oğlu Mehmed (Serâyî) kaynaklarda hakkında bilgi verilmeyen şairler arasındadır. Bu nedenle şairin hayatı ve eserlerine dair bilgilerimiz şiirlerindeki ipuçlarıyla sınırlıdır. Serâyî ve eserleri üzerine şimdiye kadar yapılan en kapsamlı çalışmalar İbrahim Kolunsağ'a aittir. Serâyî'nin oldukça hacimli ve mürettep divanını yayınlayan Kolunsağ şairi ve divanını 2017 yılında yazdığı bir makaleyle ilim âlemine tanıtmış (Kolunsağ, 2017) ardından 2019 yılında Serâyî divanını neşrederek araştırmacıların dikkatine sunmuştur (Kolunsağ, 2019).

Şairin doğum-ölüm tarihlerine ya da babasının adının Resûl olması dışında, ailesine ve yaşamına dair kesin bilgi yoktur. Kolunsağ şairin divanının ketebe kaydından ve manzumelerinden yola çıkarak Serâyî'nin Sultan II. Bâyezîd (s. 1481-1512) dönemi şairlerinden olduğunu belirtir (Kolunsağ, 2017, 407; Kolunsağ, 2019, 27). Şair bazı kaside ve diğer manzumelerinden anlaşıldığı kadarıyla Yavuz Sultan Selîm'in (s. 1512-1520) saltanatının en azından başlarında hayatta olmalıdır (Kolunsağ, 207, 407; Kolunsağ, 2019, 27-28). Divanını Bursa'da istinsah etmesinden ve şiirlerinde Bursa'ya dair başka ipuçlarının bulunmasından dolayı Serâyî'nin Bursalı olduğu ya da en azından hayatının bir bölümünü Bursa'da geçirdiği tahmin edilebilir (Kolunsağ, 2017, 408; Kolunsağ, 2019, 28).

Bu yazının konusu olan şiir mecmuası dışında Serâyî'nin bu gün elimizde olan tek eseri Viyana Millî Kütüphanesi Mixt. 1446 numarada kayıtlı, müellif hattı divanıdır (Kolunsağ, 2017, 409; Kolunsağ, 2019, 29). Ketebe kaydında Serâyî'nin verdiği bilgiye göre divanın istinsah tarihi 903/1498'dir (Kolunsağ, 2019, 27). Yani Serâyî divanını elimizdeki 1497 tarihli mecmuadan yaklaşık 1 yıl sonra istinsah etmiştir.

Serâyî'nin istinsah ettiği nüshalar bu iki eserle de sınırlı değildir. Ali Nihad Tarlan'ın *Ahmed Paşa Divanı* adlı çalışmasında kullandığı 899/1494 istinsah tarihli Ahmed Paşa (ö. 902/1497) divanı nüshasının müstensihi de Mehmed bin Resûl Serâyî'dir (Tarlan, 1966, XV; Kolunsağ, 2017, 408; Kolunsağ, 2019, 28; Taşkın, 2022, 1580). Bu nüshanın en dikkat çekici özelliği Ahmed Paşa henüz hayattayken istinsah edilmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanı'nda (<https://portal.yek.gov.tr/>) yapılan basit bir tarama sonucu on beşinci yüzyılın meşhur şairlerinden Hamdullâh Hamdî'nin (ö. 909/1503) 897/1492 telif tarihli *Yûsuf u Züleyhâ* adlı mesnevisinin Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi Koleksiyonu 173 numarada kayıtlı bir nüshasının da müstensihinin yine Mehmed bin Resûl Serâyî olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ketebe kaydına göre Serâyî nüshanın istinsahını 28 Cumâde'l-ülâ 918 Çarşamba öğleden önce yani 11 Ağustos 1512 Çarşamba günü Bursa'da tamamlamıştır.⁵ Bu ketebe kaydı şairin en azından 1512 yılı Ağustos ayına kadar hayatta olduğunu gösterir ve Kolunsağ'ın şairin Yavuz Sultan Selîm'in saltanatının ilk yıllarında hayatta olduğu tespitini de doğrular. İstinsah ettiği nüshalardan yola çıkarak

⁵ Ketebe kaydında ayın 30'u verilmişse de o sene Cemayizelevvel ayının son Çarşamba'sı 28'ine denk gelmektedir.

Serâyî'nin mesleği ve Bursa'daki yaşamıyla ilgili bazı tahminler yürütmek olası hâle gelir. Şairin herhangi bir devlet görevinde bulunup bulunmadığı ya da himaye görüp görmediği hakkında kesin bir bilgiye sahip olamasak da Ahmed Paşa henüz hayattayken onun divanını istinsah etmesi, Ahmed Paşa ile aynı tarihlerde Bursa'da bulunması, *Yûsuf u Züleyhâ*'sını istinsah ettiği Hamdullâh Hamdî de dâhil olmak üzere tertip ettiği mecmuada yer verdiği şairlerin çoğunluğunun Ahmed Paşa ile ilişki içinde olması Serâyî'nin Ahmed Paşa'yı ve çevresindeki şairleri şahsen tanıdığını, Bursa'daki şiir meclislerinde bulunduğunu, Ahmed Paşa'dan destek gördüğünü ya da en azından onun himayesine girmeye çalıştığını düşündürür. İbrahim Kolunsağ Serâyî'nin mesleğinin hattatlık veya kâtiplik olması ihtimali üzerinde durur (Kolunsağ, 2017, 408; Kolunsağ, 2019, 28). Nitekim şairin kaynaklarda bulunmadığı için bu makalenin ekler bölümünde verilen "haç" redifli gazeli Serâyî'nin hat sanatına dair terimlere, yazı çeşitlerine hâkimiyetini ve Abdullâh-ı Sayrafî (ö. 745/1344-1345'ten sonra) ve Yâkût el-Müsta'sımî (ö. 698/1299) gibi aklâm-ı sittenin önde gelen ustalarına dair bilgi sahibi olduğunu gösterir niteliktedir (bkz. Ek 1).⁶ Kolunsağ'ın dile getirdiği ihtimale ek olarak, istinsah ettiği nüshalardan hareketle Serâyî'nin geçimini müstensihlikten sağladığı çıkarımı da yapılabilir.

Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3390 numaralı şiir mecmuasının mürettibi ve müstensihî olan Serâyî hacimli divanından ve şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla döneminin üretken ve muhtemelen iyi eğitim almış şairlerinden biridir. İbrahim Kolunsağ, Serâyî'nin şiirlerinden yola çıkarak onun edebî kişiliğine dair bazı tespitler yapar. Kolunsağ Serâyî'yi dil ve üslup özellikleriyle geleneğin "15. Yüzyıldaki temsilcilerinden biri" olarak tanımlar ve şairin "klasikleşmeye 'geçiş dönemi' şairleriyle benzeşen dil ve üslup" özelliklerine sahip olduğunu belirtir (Kolunsağ, 2019, 78). Serâyî'nin en çok etkilendiği şairler arasında dönemin üstatları Ahmed Paşa, Necâtî (ö. 914/1509) ve Şeyhî (ö. 832/1429'dan sonra) başta gelmektedir (Kolunsağ, 2017, 406; Kolunsağ, 2019, 79-84). Serâyî'nin bir şair olarak en ilgi çekici özelliklerinden biri ise hem yazması hem de çözmesi ustalık gerektiren görsel şiirler kaleme almış olmasıdır (Kolunsağ, 2019, 37-40). Kolunsağ görsel şiirlere dair bilinen en eski eserin on altıncı yüzyılın meşhur âlim ve şârihi Gelibolulu Müslihüddîn Sürûrî'ye (ö. 969/1562) ait 1549 tarihli *Bahrü'l-Ma'ârif* adlı belagat kitabı olduğuna ve bu eserin yazılmasından çok daha önce hayatta olan Serâyî'nin şiirlerinin ilk görsel şiir örnekleri arasında sayılabileceğine dikkat çeker (Kolunsağ, 2019, 37). Nüsha tavsifi bölümünde değinildiği üzere Serâyî derlediği mecmua nüshasında da bazı görsel şiirler kaydetmiştir. Bütün bu özellikleriyle, her ne kadar sonraki yüzyıllarda unutulmuş olsa da, mürettib-müstensih-şair Mehmed bin Resûl (Serâyî) on beşinci yüzyıl Bursa edebî çevrelerinin ilginç isimleri arasında yer alır.

Mecmuanın Tertip Özellikleri

Ms. or. oct. 3390 numaralı şiir mecmuasında kıf'a, murabba, rübâ'î ve müfred gibi çeşitli manzumeler bulunsa da sayı itibarıyla mecmuanın odak noktası gazellerdir. Bununla birlikte, sadece gazellerden oluşmadığı için bu mecmuayı "mecmua-i gazeliyyât" yerine karışık nazım biçimlerinin bir araya getirildiği mecmualara verilen genel isimlerden biri olan "mecmua-i eş'âr" olarak adlandırmak doğru olacaktır (Köksal, 2023, 23). Söz konusu mecmuanın bir kısmının eksik olmasına ve ciltlenme esnasında bazı varakların sıralamasının karıştırılmasına rağmen elimizde bulunan kısımlar Serâyî'nin bu mecmuayı tertip ederken ve farklı nazım şekillerini sıralarken belli bir sistem gözettiğini düşündürür.

Böyle bir sistemin varlığına dair ilk örnek mecmuanın 2b, 33b, 53b, 61b, 69b varaklarında yer alan ve içlerinde sırasıyla Atâyî, Nizâmî, Revânî, Senâyî ve Serâyî mahlaslarının kaydedildiği serlevhaların bulunmasıdır. Bu serlevhalar mürettep divanlardaki gazeliyyât bölümlerinin başlangıcında kullanılan serlevhalarla benzerlik gösterir. Serâyî bu başlıklar altında serlevhada mahlası kaydedilen şairlerin gazellerini kendi içlerinde alfabe sırasına dizerek vermiş ve her yeni kafiyege geçişte eğer o kafiyege sadece tek bir şiir alınmışsa "Fî-Harfî'l-bâ", birkaç şiir alınmışsa "Fî-Hurûfi'l-mîm" şeklinde kafiyege işaret eden başlıklar açmıştır. Serlevhada mahlasları yer almayan diğer şairlerin de gazellerinin kendi içlerinde alfabe sırasına sokulmuş olmasından ve kafiyege geçişlerinde benzer başlıkların bulunmasından anlaşıldığı üzere mecmuada şiirlerine yer verilen diğer şairler için de ayrı bölümler açılmış fakat bu bölümlerin bir kısmı mecmuanın kayıp varaklarında kalmıştır. Eğer kayıp varaklarda değillerse Serâyî'nin, muhtemelen diğer şairlerden daha az sayıda şiirlerine yer verdiği için, ayrı bir bölüm açmadan gazellerini gene alfabe sırasına göre dizerek kaydettiği birkaç isim ise Hamdî, Halîlî (ö. 890/1485), Necâtî (ö. 914/1509) ve Kemâl'dir (ö. 894/1489'dan sonra). Bu şairlere ait birkaç gazel örneği Serâyî'nin gazellerinin bitiminde arka arkaya verilmiştir. Gazellerin bu şekilde düzenlenmesi Serâyî'nin bu mecmuayı mürettep divanların düzenine uygun bir şekilde tertip etmeye çalıştığını gösterir.

Mecmuanın mürettep divanlara uygun tertip düzeni sadece gazel bölümleriyle de sınırlı değildir. 100b'de Kemâl'in bir gazeliyle sonlandırılan gazeller bölümünün hemen ardından gene 100b'de "Fî'l-Murabba'", 101b'de "Fî'l-Müstezâd", 103a'da "Muḳaṭṭa'ât", 104b'de "Rübâ'iiyyât" ve 104b'de "Müfredât" başlıkları açılarak bu başlıklara ait manzumeler kaydedilmiştir. Nispeten daha uzun nazım şekillerinden kısımlara doğru yapılan bu sıralama da Serâyî'nin

⁶ Abdullâh-ı Sayrafî için bkz. (Alparlan, 1988) ve Yâkût el-Müsta'sımî için bkz. (Serin, 2013).

mecmuayı tertip ederken mürettep divanların düzenine bağlı kalmaya dikkat ettiğini ortaya koyar. Mecmua baştan sona âdeta farklı şairlerin şiirlerini barındıran bir divan görünümündedir. Bu özellikleriyle elimizde bulunan mecmuayı Fatih Köksal'ın önerdiği "sistemik olarak tertip edilmiş mecmualar" kategorisinde değerlendirmek gerekir (Köksal, 2023, 24).

Fatih Köksal "mecmuaları tasnif ederken 'hazırlanış amacına göre mecmualar' diye ayrı bir başlık açmak" gerektiğini vurgular (Köksal, 2023, 24). Köksal'ın bu görüşünü dikkate alarak Serâyî'nin bu mecmuayı tertip etmesinin ardında yatması muhtemel sebep ve/veya sebepler üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır. Mecmuanın tertip özellikleri, alışılmışın dışında ve özellikle göze hitap eden estetik sayfa düzeni ve süsleme özellikleri göz önünde bulundurulduğunda Serâyî'nin bu mecmuayı dönemin nüfuzlu kişilerinden birine, belki de sultan ya da bir paşaya, sunmak ve himaye kazanmak için tertip ve istinsah etmiş olabileceği akla gelir. Mecmuanın bugün elimizde bulunan kısımlarında nüshanın herhangi birine sunulmak için hazırlandığına dair bir bilgi kaydedilmemiş olmakla birlikte bu tip bilgilerin yer aldığı bölümlerin mecmuanın kayıp varaklarında kalmış olması da ihtimal dâhilindedir. Makalenin bir sonraki bölümünde daha ayrıntılı değinileceği üzere mecmuada şiirleri bulunan isimlerin çoğunluğunun dönemin önde gelen şairleri olmalarının yanı sıra Ahmed Paşa'nın Bursa'da oluşturduğu edebî muhitte yer almaları ve Paşa ile yakın ilişki içinde olmaları dikkat çekicidir. Serâyî'nin de Ahmed Paşa'nın edebî muhitine dâhil olan bu şairlerin ve Paşa'nın kendi şiirlerinden oluşan bir şiir seçkisi hazırlayarak ona sunmak ve himayesini kazanmak istemiş olması muhtemeldir. Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi Serâyî'nin geçimini müstensihlik yoluyla sağlamış olabileceği düşüncesi göz önünde bulundurulduğunda akla gelebilecek bir başka ihtimal de şairin bu mecmuayı gene dönemin nüfuzlu kişilerinden birinin siparişi üzerine tertip ve istinsah ettiği'dir. Bu ihtimallerden hangisinin doğru olabileceğine dair şimdilik bir bilgimiz olmasa da nüshanın fiziksel özellikleri, süslemeleri ve içeriği dikkate alındığında Serâyî'nin bu mecmuayı sadece kendi edebî zevkini tatmin etmek ya da kendi okuyabileceği bir seçki oluşturmak amacıyla tertip ve istinsah etmediği ortadadır.

Mecmuadaki Şairler

Mecmuada şiirlerine yer verilen şairler ve şiirlerinin hangi varaklarda bulunduğu şöyle listelenebilir: (2a, 4a-9b) Şeyhî (ö. 832/1429'dan sonra), (2b-3b, 10a-11b, 20a-21b) İvazpaşa-zâde Atâyî (ö. 841/1437), (12a-19b) Hüsrev-i Dıhlevî (ö. 725/1325), (22a-33a) Adnî Mahmûd Paşa (ö. 878/1474), (33b-43b, 60a-61b, 87a-87b) Karamanlı Nizâmî (ö. 874-878?-1469-1473?), (53b-59b, 104b-105a) Revânî (ö. 930/1523-1524), (44a-51b, 61b-69a) Kastamonulu Senâyî (ö. ?), (52a-53a, 69b-92b, 100b-103a) Serâyî (ö. 1512'den sonra), (93a-94b) Hamdullâh Hamdî (ö. 909/1503), (94a-97a) Diyarbakırlı Halîlî (ö. 890/1485), (97a-99a) Necâtî (ö. 914/1509), (99a-100b) Sarıca Kemâl (ö. 894/1489'dan sonra), (103b-104a) Hayâtî (ö. ?) ve (107a-107b) Ahmed Paşa (ö. 902/1497). Mecmuada 103a-104b ve 105b'de bulunan üç kıt'a, 104a-104b ve 105b'deki iki rübâ'î ve 105a-107b'de yer alan on dört müfredin kimlere ait olduğu tespit edilememiştir. Mecmuadaki şiir ve şairlerin sıralaması göz önünde bulundurulduğunda tespit edilemeyen manzumelerin de yukarıda isimleri verilen şairlere ait olması çok güçlü bir ihtimaldir. Yukarıda bahsi geçen şairlerin elimizdeki mecmuada hangi nazım biçimlerinden örneklerle yer aldıkları ve bu şairlere ait manzume sayıları aşağıda bir tablo hâlinde verilmiştir:

Mahlas	Gazel	Murabba'	Müstezâd	Muammâ	Kıt'a	Rübâ'î	Müfred
Şeyhî	14 (5'i eksik)	-	-	-	-	-	-
'Aţâyî	12 (4'ü eksik)	-	-	-	-	-	-
Hüsrev	13 (Farsça)	-	-	-	-	-	-
'Adnî	21 (1 eksik, 2 Farsça)	-	-	1 (Farsça)	-	-	-
Nizâmî	24 (1'i eksik)	-	-	-	-	-	-
Revânî	15	-	-	-	-	-	4
Şenâyî	28	-	-	-	-	-	-
Şerâyî	39 (4'ü eksik)	1	1	-	-	-	-
Hamdî	4 (1'i eksik)	-	-	-	-	-	-
Halîlî	5	-	-	-	-	-	-
Necâtî	5	-	-	-	-	-	-
Kemâl	3	-	-	-	-	-	-
Hayâtî	-	-	-	-	3	-	-
Ahmed	-	-	-	-	-	-	6
Belirsiz	-	-	-	-	3	2	14

Ölüm tarihleri bilinmeyen Hayâtî, Senâyî ve mürettip-müstensih Serâyî bir kenara bırakılırsa tabloda adı geçen şairlerden yedisi mecmuanın tertip ve istinsah edildiği tarihte hayatta değildir. Ahmed Paşa'nın ölüm tarihi ise mecmuanın tertip ve istinsah edildiği tarihle aynıdır. Yukarıdaki tabloya göre, kayıp varaklarda kalmış ve şu an elimizde olmayan şiirleri hesaba katmazsak, mecmuada en çok şiiri bulunan şair 41 manzume ile mecmuanın mürettibi ve müstensihi Serâyî'dir. Serâyî'yi 28 manzume ile Senâyî, 24 manzume ile Nizâmî ve 22 manzume ile Adnî takip eder. Gene tabloya göz gezdirildiği zaman dikkat çeken bir başka nokta da mecmuadaki şairlerin çoğunluğunun on dört ve on beşinci yüzyılların önde gelen isimleri ve sonraki yüzyıllarda birçok Osmanlı şairinin üstat kabul ettiği, kimileri birer ekol oluşturmuş, çoğu divan sahibi şairler olmalarıdır. Mecmuadaki şairlerin gene büyük çoğunluğu bir şekilde sarayla ilişki kurmuş, sultanlardan ve diğer güçlü devlet adamlarından himaye görmüş ya da himaye arayışında olduğu bilinen isimlerdir. Çoğunun hemen hemen aynı edebî çevrelerde yetişmiş ya da bulunmuş kişiler olmaları da mecmuadaki şairlerin bir diğer dikkate değer ortak özelliğidir. Bu ilişkiler ağı aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Çelebi Mehmed (s. 1413-1421) ve Sultan II. Murâd (1421-1451) dönemlerinin önde gelen üstat şairi Şeyhî⁷ özellikle II. Murâd'ın meclislerinde bulunmuş, ondan büyük iltifat görmüş ve hatta sultanın musahipliğini yapmıştır (İpekten, 1996, 21). İvazpaşa-zâde Atâyî⁸ de II. Murâd döneminin önde gelen şairleri arasında yer alır. Sultan Murâd'ın Atâyî'nin kasidelerini takdir ederek şairi musahibi yapmak istediği fakat Atâyî'nin sultanın teklifini geri çevirdiği bilinmektedir (İpekten, 1996, 23).

Fâtiş Sultan Mehmed'e (s. 1451-1481) yakınlığıyla bilinen ve dönemin sadrazamlarından biri olan Adnî Mahmûd Paşa⁹ ise şairliğinin ve devlet adamlığının yanı sıra şairleri desteklemesi ve birçok şairi sultana tanıtarak şöhret kazanmalarını sağlaması bakımından devrinin en güçlü edebiyat hamilerinden biri olarak bilinir (İpekten, 1996, 136-138). Kemâl-i Zerd ismiyle de tanınan Sarıca Kemâl¹⁰ de Mahmûd Paşa'nın himayesini kazanmış, onun sarayında yetişmiş ve Paşa'nın musahipliğine kadar yükselmiş bir şairdir (İpekten, 1996, 137-138). Elimizdeki mecmuada iki şiiri bulunan Hayâtî mahlaslı şairin de Mahmûd Paşa'nın himaye ettiği on beşinci yüzyıl şairi Hayâtî olması çok güçlü bir ihtimaldir. Özellikle hiciv ve hezel tarzında şiirler yazan Hayâtî, Mahmûd Paşa'nın isteğiyle hicivler yazmış; fakat Paşa ile araları bozulunca idam edilmiştir (İpekten, 1996, 137; İpekten vd., 2017, 88-89; "Hayâtî", 4/431). Karamanlı Nizâmî¹¹ de yolu Mahmûd Paşa ile kesişen şairlerden biridir. Çok genç yaşta özellikle kasideleriyle şöhret bulan ve Fâtiş Sultan Mehmed'in de takdirini kazanan Nizâmî, Mahmûd Paşa tarafından padişaha Ahmed Paşa'dan daha üstün bir şair olarak methedilmiş ve İstanbul'a davet edilmiştir (İpekten, 1996, 41). Şairin Ahmed Paşa'nın meşhur kaside ve gazellerine yazdığı nazirelerle İstanbul'a doğru yola çıktığı fakat yolda vefat ettiği kaynaklarda kaydedilen bilgiler arasındadır (İpekten, 1996, 41). Mecmuada birkaç müfredine yer verilen Ahmed Paşa¹² ise bilindiği üzere Fâtiş Sultan Mehmed ve II. Bâyezîd dönemlerinin önde gelen şair ve devlet adamlarından biridir. Ahmed Paşa da şairleri himaye etmiş ve birçok şairi padişaha tanıtmada konusunda Adnî Mahmûd Paşa gibi önemli bir rol oynamıştır (İpekten, 1996, 36). Fâtiş Sultan Mehmed döneminde şöhret kazanan Ahmed Paşa, şöhretini II. Bâyezîd zamanında da devam ettirmiş ve olgunluk dönemi şiirlerini II. Bâyezîd döneminde üretmiştir (İpekten, 1996, 47). Ahmed Paşa Bursa'dayken düzenlediği şiir meclislerine dönemin birçok şairinin katıldığı ve Paşa'nın Bursa'yı önemli kültür ve himaye merkezlerinden biri hâline getirdiği bilinmektedir (Akçay, 2010, 57-58). Mecmuada birkaç gazeli bulunan bir diğer şair Necâtî Bey¹³ ise Fâtiş Sultan Mehmed'in son dönemlerinde şöhret kazanmış fakat asıl şöhretine II. Bâyezîd döneminde kavuşmuştur (İpekten, 1996, 51). Necâtî Bey'in bir süre Bursa'da bulunduğu, Ahmed Paşa'nın şiir meclislerine katıldığı ve şiirlerinin bu meclislerde takdir gördüğü kaynaklarda zikredilen bilgiler arasındadır (Akçay, 2010, 58). Özellikle *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisiyle tanınan ve döneminin ünlü şairlerinden biri olan Hamdullâh Hamdî¹⁴ ise mesnevisini II. Bâyezîd adına kaleme almış, onun himayesine girmeyi arzulamış; fakat maalesef sultandan takdir görememiş şairlerden biridir. (İpekten, 1996, 57, 59-60). Hamdî'nin yolu da Ahmed Paşa ve çevresindeki şairlerle kesişmiş olmalıdır. Kaynaklara göre Fâtiş Sultan Mehmed dönemi şairlerinden Diyarbakırlı Halîlî¹⁵ İznik civarında yaşamış ve burada bir dergâhta şeyhlik yapmış, şeyhlik yaptığı sırada Bursa'da vefat etmiştir (Akçay, 2010, 56). Halîlî'nin de Ahmed Paşa'nın Bursa'daki şiir

⁷ Şeyhî ve divanı için bkz. (Biltekin, 2018).

⁸ İvazpaşa-zâde Atâyî ve divanı için bkz. (Aslan, 2018).

⁹ Adnî Mahmûd Paşa ve divanı için bkz. (Yücel, 2003; Kufacı, 2006) ve Farsça divan için ayrıca bkz. (Kaska, 2022).

¹⁰ Sarıca Kemâl ve divançesi için bkz. (Walsh, 1979).

¹¹ Karamanlı Nizâmî ve divanı için bkz. (İpekten, 1974).

¹² Ahmed Paşa ve divanı için bkz. (Tarlan, 1966).

¹³ Necâtî Bey ve divanı için bkz. (Tarlan, 1997).

¹⁴ Hamdullâh Hamdî ve divanı için bkz. (Özyıldırım, t.y.).

¹⁵ Diyarbakırlı Halîlî ve şiirleri için bkz. (Kavaklıyazı, 2015).

meclislerinde bulunmuş olması kuvvetli bir ihtimaldir. 19 manzume ile mecmuada en çok şiirine yer verilen şairlerden bir diğeri ise Revânî'dir¹⁶. Yavuz Sultan Selîm (s. 1512-1520) döneminin en meşhur isimlerinden biri olan Revânî, Sultan Selîm'in şehzadeliliğinden itibaren onun yanında bulunmuş, ondan büyük iltifatlar görmüş ve sultanın nedimlerinden biri olmuştur (İpekten, 1996, 69-70, 208). Revânî, Sultan Selîm'in seferlerinde yanında götürdüğü şairlerden biridir (İpekten, 1996, 61-62).

Mecmuada şiirlerine yer verilen ve diğer şairlerle aynı tarihlerde yaşamamış, aynı coğrafyada bulunmamış olan tek isim Türk asıllı şair, tarihçi ve mutasavvıf Emîr Hüsrev-i Dîhlevî'dir. Hüsrev'in mecmuaya alınmasının sebebi şairin Osmanlı şairleri tarafından en büyük üstatlardan biri kabul edilmesi ve özellikle mesnevileriyle Osmanlı şairlerini en çok etkileyen isimler arasında yer alması olmalıdır (Kurtuluş, 1995, 11/135). Mecmuanın mürettibi ve müstensihi Serâyî¹⁷ ve mecmuada 28 gazeline yer verilen Kastamonulu Senâyî'nin¹⁸ hayatları hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmasak da her iki şairin de Bursa'da Ahmed Paşa'nın şiir meclislerinde bulunmuş, Paşa ve/veya çevresiyle yakın ilişkiler kurmuş şairler olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır (Taşkın, 2022, 1582).

Şairlerin buldukları coğrafya ve ilişki ağları dikkate alındığında bu mecmuanın tasnifine yönelik bazı ipuçları da ortaya çıkar. Mehmet Gürbüz şiir mecmualarını "Şiirlerin şekil özelliklerine göre oluşturulan şiir mecmûaları", "Şiirlerin konularına göre oluşturulan (tematik) şiir mecmûaları", "Nazire mecmûaları", "Şairlerin aidiyeti/mensubiyeti esasına göre hazırlanan mecmûalar" ve "Bir mensubiyet ilişkisi gözetmeksizin belirli şairlerin dîvânlarını/şiirlerini bir araya getirmeyi amaçlayan mecmûalar" olmak üzere beş ana başlık altında gruplar (Gürbüz, 2012, 108-112). Gürbüz'ün gruplamasına göre "Şairlerin aidiyeti/mensubiyeti esasına göre hazırlanan mecmûalar"ın alt kategorilerinden biri ise "aynı coğrafyada ya da aynı şehirde yetişmiş veya aynı milliyete mensup şairlerin şiirlerini toplayan mecmûalar"dır (Gürbüz, 2012, 111). Elimizdeki şiir mecmuasının da aşağı yukarı aynı coğrafyada, aynı edebî çevrelerde yetişmiş ya da buralarda bulunmuş ve genelde saray ve çevresine mensup şairlerin şiirlerinden oluşması nedeniyle en genel anlamda "Şairlerin aidiyeti/mensubiyeti esasına göre hazırlanan mecmûalar" grubunun "aynı coğrafyada ya da aynı şehirde yetişmiş veya aynı milliyete mensup şairlerin şiirlerini toplayan mecmûalar" kategorisine girdiği söylenebilir.

Mecmuanın İçeriğine Dair Bazı Tespitler

Barındırdığı şairler hakkında kısaca bilgi verildikten sonra öncelikle bu mecmuanın ileride yüzyıllara göre Osmanlı şairlerinin kullandığı vezinler ve Osmanlı gazelinin beyit sayısındaki değişimlere dair yapılabilecek birçok araştırmaya veri sağlayabilecek bazı özelliklerine değinmek faydalı olacaktır.

Mecmuadaki manzumelerde kullanılan vezinler ve kullanıldıkları manzume sayısı aşağıda bir tablo hâlinde en çoktan en aza doğru sıralanarak listelenmiştir. Bu tabloya göre mecmuada en sık kullanılan ilk dört veznin sırasıyla Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün, Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün ve Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ülün olduğu görülür. Bu vezinler Osmanlı şiirinde, özellikle gazelde şairlerin yaygın olarak kullandıkları vezinler arasındadır.

VEZİN	MANZUME SAYISI
Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	61
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	46
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	45
Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ülün	30
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	12
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	7
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ülün	6
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	3
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	2
Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün	2
Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün	2
Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün	1
Mef'ülü Mefâ'ilün Fa'ülün	1

¹⁶ Revânî ve divanı için bkz. (Avşar, 2017).

¹⁷ Serâyî ve divanı için bkz. (Kolunsağ, 2019).

¹⁸ Senâyî ve bazı şiirleri için bkz. (Taşkın, 2022).

Selami Turan'ın on üç, on dört ve on beşinci yüzyıl gazeli üzerine yaptığı bir çalışmada bu dönemde kullanılan vezinler ve kullanım sayıları tablo olarak hazırlanmıştır. Turan'ın tespitlerine göre bahsi geçen yüzyıllarda uzun aruz kalıpları arasında kullanım sayısına göre ilk dört sırada Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (2250 gazel), Mef'ülü Fâ'ilâtü Mef'ülü Fâ'ilün (1213 gazel), Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (955 gazel) ve Mef'ülü Mef'ülü Mef'ülü Fâ'ilün (809 gazel) yer alır (Turan, 2016, 45-46). Vezinlerin kullanım sıklığı küçük farklar dışında aşağı yukarı elimizdeki mecmuayla benzerlik taşır ve bu mecmuanın hazırlandığı döneme dair de ipuçları barındığını gösterir.

Vezinler konusunda mecmuanın başka bir özelliği de rübâ'ilere ayrılan başlık altında kaydedilmiş iki manzumede de rübâ'î kalıpları yerine Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün kalıbının kullanılmış olmasıdır. İbrahim Kolunsağ'ın tespitlerine göre Serâyî'nin divanındaki rübâ'ilerde de durum aynıdır (Kolunsağ, 2019, 37). Kolunsağ bu tip manzumelerin, biçimsel özellikleri; yani dörtlüklerden oluşmaları nedeniyle bu adla kaydedilmelerinin Osmanlı yazma eserlerinde çok yaygın olduğunu belirtir (Kolunsağ, 2019, 37). Bu özellikleriyle mecmua Osmanlı gazelinde kullanılan vezinler ve Osmanlı'da nazım biçimlerinin nasıl/neye göre adlandırıldığı üzerine yapılacak çalışmalara kıymetli veriler sunar.

Vezinlerin yanı sıra mecmuadaki gazellerin beyit sayıları üzerinde de durmak gerekir. Gazellerin beyit uzunlukları gene kullanıldıkları manzume sayısı en çoktan en aza doğru sıralanarak aşağıdaki tabloda verilmiştir:

BEYİT SAYISI	GAZEL SAYISI
7	76
5	38
9	21
8	17
6	5
11	3
4	1
14	1

Tabloya göre şairlerin en çok yedi beyit uzunluğunda gazel yazmayı tercih ettikleri görülür. Yedi beyitlik gazelleri sırasıyla beş ve dokuz beyitlik gazeller izler. Mecmuanın mürettibi ve müstensihisi Serâyî'nin divanını neşreden İbrahim Kolunsağ, çalışmasında şairin gazellerinin beyit sayıları için benzer bir tabloya yer vermiştir (Kolunsağ, 2019, 34). Kolunsağ'ın tespitine göre Serâyî de sırasıyla en çok yedi, beş ve dokuz beyit uzunluğunda gazeller yazmıştır (Kolunsağ, 2019, 34). Mecmuadaki ve Serâyî'nin divanındaki gazel beyit sayılarının örtüşmesi Serâyî'nin bu mecmuayı tertip ederken ve mecmuaya alacağı şiirleri seçerken kendi gazel anlayışına göre seçim yapmış olabileceğini göstermenin yanı sıra dönemin gazel anlayışına dair de ipuçları sunabilir. Nitekim Selami Turan on üç, on dört ve on beşinci yüzyılları kapsayan erken dönem gazellerinin "beş, yedi ve dokuz gibi tek rakamlı sayılar etrafında kümелendiğini" belirtir ve en çok tercih edilen beyit sayılarının sırasıyla yedi, beş ve dokuz olduğunu söyler (Turan, 2016, 39). Sonraki yüzyıllarda gazellerin beyit sayısının azaldığını ve beş beyitlik gazellerin daha revaçta olduğunu biliyoruz (Dilçin, 1986, 88; Ambross, 1996, 1-8). Bu mecmua gazelin biçim ve içerik bakımından yüzyıllara göre nasıl bir seyir izlediğini takip etmek için de veri barındırır.

Mecmuada içerik bakımından kayda değer bir başka nokta da mecmuanın tertip ve istinsah tarihinden sonra uzunca bir süre daha hayatta olduğunu bildiğimiz şairlerin, özellikle Necâti ve Revânî'nin, şiirleridir. Her iki şairin de şiirlerinin büyük çoğunluğunun günümüzde neşredilmiş divanlarındaki versiyonları ile mecmuadaki versiyonları arasında diğer şairlerden alınan manzume örneklerinde de sıkça karşılaşılan kelime bazındaki değişiklikler ve beyit sıralamalarındaki değişikliklerin dışında belirgin farklar da olduğu görülür. Bu farkları örneklemek ve karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmak için aşağıya her iki şairden de birer gazelin mecmua ve divan neşirlerindeki versiyonları verilmiştir. İlk örnek Revânî'ye aittir:

Revânî-Mecmuadaki Versiyon

Çok cefâlar irişüpdür baña sen bî-dâddan
Her biri hâtırdadır kim gitmez eylik yâddan

Her raķībūñ sözine uyup beni yād eyleme
Yeg durur bir āşinā çün dōstum biñ yāddan

Gicelerde çarḥ üzre görinen şekl-i hilāl
Şem‘-i bezmūñ şu‘lesidür kim egilmiş bâddan

Kûh sanmañ görinen yir yir ki uyḥudan zemîn
Uyanup baş kaldırurpur nâliş-i Ferhād’dan

Sînesinde bâğ-ı kaddüñ adına iy lâle-ḥad
Germ olup çekdi elifler sâye-i şimşâddan

Ārzü kılmaz Revânî cennet-i küyuñ görüp
Her kişiyeye kendü şehri yeg gelür Bağdād’dan (Şerâyî, Ms. Or. Oct. 3390, 33a).

Revânî-Divan Neşrindeki Versiyon¹⁹

Çok cefâlar irişüpdür baña sen bî-dâddan
Her biri hâtırdadır kim gitmez eylik yâddan

Gicelerde çarḥ üzre görinen şekl-i hilāl
Şem‘-i bezmūñ şu‘lesidür kim egilmiş bâddan

Kûh sanmañ görinen yir yir ki uyḥudan zemîn
Uyanup baş kaldırurpur nâliş-i Ferhâddan

Şive vü nâzı güzeller senden öğrense nola
San’atı lâyıık budur kim öğrenür üstâddan

‘Āşık olmuş bâğ-ı kaddüñ yâdına ey lâle-ruh
Gögsine çekmiş elifler sâye-i şimşâddan

Mısr-ı hüsnüñde koma bir fitnedür bu hatt ü hâl
Dostum gelmedi ya tohmı anuñ Bağdâddan

‘İşki ‘âşıklar Revânî senden öğrense nola
San’atı lâyıık budur kim göreler üstâddan (Avşar, 2017, 341).

Yukarıdaki şiirin mecmua versiyonundaki matla’ beyti ile üçüncü ve dördüncü beyitler divan neşrinde aynen yer alırken ikinci beytin divan neşrine girmediği, beşinci beytin hayal bakımından temelde benzer olmasına rağmen divan neşrinde farklı kelimelerle ifade edilmiş olduğu, makta’ beytinin divan neşrinde tamamen değiştiği ve aynı neşirde gazelin beyit sayısının arttığı görülür. Necâtî’nin aşağıda verilen gazelinde de benzer bir durum göze çarpar.

Necâtî-Mecmuadaki Versiyon

Gül ruḥlarıñuñ muşḥafına yaşlaruz biz
Bülbüller-ile şimdi sebak-daşlaruz biz

Hercâyî görüp eylemişüz hüsnüñi taşvîr
Açar şuya naķş idici naķķaşlaruz biz

Ḥürşid-i cihân-tâb[ı] kızıl manķıra şaymaz
İksîr-i fenâ ṭâlib[i] kallâşlaruz biz

¹⁹ Başka kaynaklardan yapılan şiir alıntılarında kaynağa sadık kalınmış, herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

ƘorƘutmasun öldürmek ile tîğ-i müjeñ kim
Tîğ ile dirilür nice yoldaşlaruz biz

Ağzuñla dişüñ vaşfın idüp didi Necâti
Ol la'l-i dürer-püşa güher-pâşlaruz biz (Şerâyî, Ms. Or. Oct. 3390, 98a).

Necâti-Divan Neşrindeki Versiyon

Gül yüzüñi gördükce söze başlaruz biz
Bülbüller ile şimdi sebağ-dâşlaruz biz

Hercâyî dile eylemişüz hüsñüñi taşvîr
Ağar şuya nağş idici nağğâşlaruz biz

Hörşid-i cihân-tâbî kızıl manğıra şaymaz
İksir-i fenâ tãlibi çallâşlaruz biz

Sağf-ı feleke germ olıcağ cür'a şaçaruz
Kâşâne-i miñnetde şu 'ayyâşlaruz biz

ƘorƘutmasun öldürmek ile tîğ-i müjeñ kim
Tîğ ile dirilür nice yoldaşlaruz biz

Ben çan yudaram çamzeñ içer çanumu çüyâ
Bir çan yalaşur iki çarındaşlaruz biz

Mey-hâneye evden çeli çör çoksa Necâti
Evler yıçıcı bir nice evbâşlaruz biz (Tarlan, 1997, 287).

Divan neşrinde Necâti'ye ait yukarıdaki gazelin mecmuadaki versiyonunun matla' beytinin ilk mısrası değışmiş, ikinci mısra aynen korunmuştur. Mecmuadaki ikinci ve üçüncü beyit neşirde aynı sırayla yer alırken dördüncü beytin sıralaması değışmiştir. Neşirde gazele iki beyit eklenmiş ve makta' beyti ise hayal bakımından tamamen değışmiş, başka bir beyit hâline gelmiştir.

Mecmua ve divan neşrinde çorülen kelime bazındaki ve beyit sayısı ya da sıralamasındaki farklar elbette müstensihlerden ya da divan neşrini oluştururken esas alınan nüshalardan kaynaklanıyor olabilir. Fakat yukarıdaki iki örnekte sadece müstensih hatasıyla ya da müdahalesiyle açıklanamayacak, hayal bazında değışiklikler olduğı; hatta mahlas beyitlerinin tamamen farklı bir hâle geldiğı çorülür. Bu değışiklik ve farklar müstensihden çok şairlerin müdahalesini akla getirir. Mecmuada Necâti ve Revânî dışındaki şairlerin şiirlerinde bu kadar yoğun olarak çorülmeyen bu ve benzeri farklılıklar mecmuanın istinsahından sonra on iki yıl daha hayatta olan Necâti ve yirmi yedi yıl gibi uzunca bir süre daha yaşamış olan Revânî'nin bu süreler zarfında şiirlerini yeniden gözden geçirmiş, değıştirmiş, düzenlemiş olabileceklerini ve bu düzenlenmiş versiyonların da farklı nüshalarla dolaşıma çirmiş olduğunu düşünürür. Büyük ihtimalle bu iki şairin şiirlerinin mecmuadaki versiyonları ilk veya en erken versiyonlar olmalıdır. Bu özelliğıyle mecmua araştırmacılara şairlerin şiir üretim süreçleri ve şiirlerin dolaşım macerası üzerine önemli ipuçları sağlayabilecek nitelikte veriler sağlar.

Elimizdeki mecmua bazı şairlerin kaynaklarda tespit edilemeyen kimi şiirlerini barındırması açısından da önemli bir yere sahiptir. Mecmuada 28 gazeline yer verilen Kastamonulu Senâyî bunun en iyi örneklerinden biridir. Şairin mecmuada bulunan 28 şiiri Senâyî'nin hayatına dair yeni bulguları da içeren bir makale olarak yayımlanmıştır (Taşkın, 2022). Bunun dışında mecmuada Serâyî ve Diyarbakırlı Halilî'ye ait ve şairlerin divanlarında ya da diğçer kaynaklarda bulunamayan birer gazel ve Hayâtî mahlaslı şairin gene kaynaklarda rastlanmayan üç kıt'ası da yer alır. Daha önce belirtildiğı gibi bu mecmua kaynaklarda şairleri tespit edilemeyen üç kıt'a, iki rübâ'i ve on dört müfredi de içerir. Serâyî, Halilî ve Hayâtî'ye ait manzumeler ve kaynaklarda yer almayan diğçer manzumeler araştırmacıların faydalanabilmesi için makalenin "Ekler" bölümünde verilmiştir. Bahsedilen bu özelliğıyle elimizdeki mecmua Osmanlı edebiyatı tarihine dâhil edilmesi gereken yeni şair ve şiirler sağlaması bakımından da dikkate değçer bir kaynaktır.

Sonuç

Makale boyunca örneklenmeye çalışıldığı üzere Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3390 numaralı şiir mecmuası, döneminde Serâyî mahlasıyla şöhret kazanmış üretken bir şair olan mürettep ve müstensihî Resûl oğlu Mehmed başta olmak üzere biçim, tertip ve içerik özellikleriyle şiir mecmuaları arasında öne çıkan örneklerden biridir. Osmanlı edebiyat ve kültür tarihinden Osmanlı el yazmaları çalışmalarına, müstensihlerin tarihi ve görsel şiirlerden okuyucu notlarına varıncaya kadar ileride bu ve benzeri alanlarda yapılacak akademik çalışmalara veri sağlayabilecek bu mecmuanın ayrıntılı bir incelemeye tâbi tutulması büyük önem taşır.

Belli bir sistem dâhilinde düzenlendiği anlaşılan ve en genel anlamda baştan sona mürettep bir divanın temel tertip özelliklerini taşıyan bu mecmuanın benzer özellikleri taşıyan diğer şiir mecmualarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye alınması mecmuaların tasnifi üzerine yapılan çalışmalara yeni veriler sağlayacaktır. Gene mecmuadaki manzumelerde kullanılan vezinler ve gazellerin beyit sayıları bakımından mecmuanın, tertip edildiği dönemin genel karakteriyle örtüşen ya da ondan ayrılan özelliklerinin ortaya çıkarılması özellikle Osmanlı gazelinin biçimsel seyrini yüzyıllara göre takip etmeyi amaçlayan kapsamlı araştırmalara yeni örnekler ve yeni bilgiler ile katkı sunacaktır.

Büyük ihtimalle kendi dönemlerinde tanınmış ve takdir görmüş olmalarına rağmen daha sonra unutulmuş şairleri ve kimi şairlerin bilinmeyen manzumelerini barındırması bu mecmuayı Osmanlı şairlerinin, şiir külliyatının tespit edilmesinde ve edebiyat tarihi yazımında değerlendirilmesi gereken başlıca kaynaklardan biri hâline getirir. Tertip edildiği dönemdeki edebî muhitlere ışık tutabilecek eşsiz veriler barındıran mecmua içerdiği şairler açısından değerlendirildiğinde on beşinci yüzyıl himaye ilişkilerinin izlerinin sürülebileceği bir kaynak ve Osmanlı şiirinin klasikleşmeye doğru giden yolundaki köşe taşlarının bir haritası niteliği taşır. Dönemin edebî zevkini ve şiir anlayışını, önde gelen ve üstat kabul edilen şairleri, şairlerin şiir yazım süreçleri ve bu şiirlerin hangi ortamlarda nasıl dolaşıma girdiği, sonraki yıllarda bu şiirlerin nasıl değişime uğradıkları gibi konularda yapılacak araştırmalar için de veriler sağlayabilecek bu ve benzeri şiir mecmuaları biz araştırmacılara yeni sorular ve belki de yeni cevaplar sunarak Osmanlı edebiyat tarihini yeniden ve daha kapsamlı olarak yazabilmemiz için yepyeni kapılar aralayacaktır.

Kaynakça

- Akçay, Ali İhsan. "Ahmet Paşa Dönemi'nde Bursa'da Şiir". *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi*. ed. Bilal Kemikli. 53-59. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010.
- Alparslan, Ali. "Abdullah-ı Sayrafi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/132. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Ambross, Edith Gülçin. "Osmanlı Gazelinin Uzunluğunda Görülen Gelişmeler: 16. Yüzyılda Durum". *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilimi Araştırmaları: Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı II* 20 (1996), 1-8.
- Aslan, Üzeyir. *Atâyî-İvaz Paşa Oğlu Atâyî-Dîvân*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Avşar, Ziya. *Revânî Dîvânı*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143.revani-divanipdf.pdf?0>
- Biltekin, Halit. *Şeyhî Dîvânı*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/61044.seyhi-divanipdf.pdf?0>
- Dilçin, Cem. "Divan Şiirinde Gazel". *Türk Dili I-II*, 415-416-417 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1986), 78- 247.
- "Hayâtî". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. 4/431. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Gürbüz, Mehmet. "Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi". *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. ed. Hatice Aynur vd. 97-113. İstanbul: Turkuaz, 2012.
- İpekten, Halûk. *Karamanlı Nizâmî-Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1974.
- İpekten, Halûk. *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1996.
- İpekten, Halûk vd. *Heşt Bihîşt-Sehî Beg*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165.hestbihistpdf.pdf?0& tag1=03EE5380B678F106BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=1713DD91EB91491D5C87497898F57714B066B439DF04F4BFD6BD46ED1C19CAA>
- Kaska, Çetin. *Anadolu Sahasında Farsça Yazılan Altı Divan ve Dört Risale (Şâdî, Adnî, Nevâlî, Yârî, Müstakîm, Nûrî, İdrîs)*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.
- Kavaklıyazı, Ahmet. "15. Yüzyıl Şairlerinden Diyarbakırlı Halîlî'nin Şiirleri". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2015), 1-88.
- Kılıç, Atabey. "Mecmûa Tasnifine Dâir". *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. ed. Hatice Aynur vd. 75-96. İstanbul: Turkuaz, 2012.
- Kolunsağ, İbrahim. "Bilinmeyen Bir 15. Yüzyıl Şairi Serâyî". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18 (2017), 403-424.
- Kolunsağ, İbrahim. *Serâyî-Divân (Notlandırılmış Metin-İnceleme)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Köksal, M. Fatih. "Şiir Mecmûalarının Önemi ve 'Mecmûaların Sistematik Tasnifi Projesi' (MESTAP)". *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. ed. Hatice Aynur vd. 409-431. İstanbul: Turkuaz, 2012.
- Köksal, M. Fatih. *Mecmua Okumaları I-II-III-IV*. Haz. Havva Aşş - Hakan Sönmez. İstanbul, DBY Yayınları, 2023.
- Kufacı, Osman. *Adnî Divanı ve Adnî Divanında Benzetmeler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kurtuluş, Rıza. "Emîr Hüsrev-i Dihlevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/135-137. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Özyıldırım, Ali Emre. *Hamdullah Hamdî Divanı*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, t.y. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10616.metinpdf.pdf?0>
- Şerâyî. *Mecmu'a-i Eş'âr*. Berlin: Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin), Ms. or. oct. 3390, 2a-108b.
- Serin, Muhittin. "Yâkût El-Müsta'simî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/291-293 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Sohrweide, Hanna. *Verzeichnis Der Orientalischen Handschriften In Deutschland*, 5 Cilt. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1981.

Tarlan, Ali Nihat. *Ahmed Paşa Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1966.

Tarlan, Ali Nihat. *Necati Beg Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1997.

Taşkın, Gülşah. "Berlin Devlet Kütüphanesi (*Staatsbibliothek zu Berlin*) Ms. or. oct. 3390 Numarada Kayıtlı Bir Şiir Mecmuasındaki SenâÛî (Senâ'î) Mahlaslı Şiirler". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi (ADED)* 6/4 (Aralık 2022), 1571-1615.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1203692>

Turan, Selami. "Türk Edebiyatında Gazel: Başlangıcından On Altıncı Yüzyıla Kadar". *Gazelden Gazele: Düniin Şiirine Bugünden Bakışlar*. ed. Hatice Aynur vd. 30-64. İstanbul: Klasik, 2016.

Walsh, John R. "The Dīvānçe-i Kemāl-i Zerd (Şarıca Kemāl)". *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları (Ali Nihad Tarlan Hâtıra Sayısı)* 3 (1979), 403-442.

Yücel, Bilal. *Mahmud Paşa-Adnî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

MESTAP, Şiir Mecmualarının Sistemik Tasnifi Projesi, Erişim 25 Ekim 2024. <https://mestap.com/>

<https://portal.yek.gov.tr/>

EKLER:

Ek 1: Serâyî, Diyarbakırlı Halîlî ve Hayâtî'nin Kaynaklarda Bulunamayan Manzumeleri

SERÂYÎ

Mef'ülü Fâ'ilätü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Tâ kim getürdi luţf-ile ruhsâr-ı yâr haţ
Âyîne-i vücûda şan oldu nigâr haţ

Şahf-ı ruhuñdan okur-idi 'ilm-i 'ışkı cân
Tahtır olunmadın dahı iy meh-'izâr haţ

Reyhân haţuñ riķā'ını Yâķüt-tı dil görüp
Didi bu resme yazmadı kimse ğubâr haţ

Nesh eyledi muhaķķak u tevķî'i güls-ile
Dīvân-ı hüsnüñe yazalı Kird-gâr haţ

Yâķüt u Şayrafî dirilüp yazsalar hezâr
Haţtuñ bigi biri yazamaz âb-dâr haţ

Sehv-ile beñzedem [bu] dili haţt-ı haddüñe
Toprak koyar başına olup şerm-sâr haţ

İy lüle-had Serâyî haţuñ şevki-le senüñ
Gül-gün varaķlar üzre yazar âb-dâr haţ (Serâyî, Ms. or. oct. 3390, 83a-83b).

DİYARBAKIRLI HALÎLÎ

Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilün

Şanemâ beñzedürem gül yüzüñe yâsemeni
Ger haţâ söyler-isem yasağuña yasa meni

Leb-i la'lüñ ki virür mürdelere âb-ı hayât
Nola ger beñzedeler Hızr-ile İlyâs'a meni

Ol şanem did[i] raķib öldi varam yasa didüm
Didi bir itdür ölen koymadı ol yasa meni

Kaşları remz-ile kirpük oķını atar ü dir
Nice kan eyleye nâ-haķ nola ger yasa meni

Şi'ri terk eyle Halîlî kim olupdur şu'arâ
Bilmeyen hâr-ı muğaylân niye dir yâsemeni (Serâyî, Ms. or. oct. 3390, 96a-96b).

HAYÂTÎ

Fâ'ilätün Fâ'ilätün Fâ'ilätün Fâ'ilün

Dil-berüñ mey-gün lebine irdüği-çün 'izz-ile
Başına lâ-büd şurâhî tâc idindi sâğarı

Nergisüñ şüfi bigi tâc ü 'aşası var-iken
Mey-perest oldu görelden çeşm-i mest-i dil-beri

Her kaçan kim gözüme gelse mey-i la'l-i nigâr
Almazam 'aynuma taht-ı Rûm u tâc-ı Kayşer'î

'İşve-i çeşmüñ meyinden ol-ğadar mest oldı-kim
Lâleveş düşdi başından nergisüñ tâc-ı zeri

Mey-perest olan Hâyâtî bigi la'lün fikri-le
Tâc-ı Kistrâ'yı nider yâ milket-i İskender'î

Tâc ü hırkañ şüfiyâ rehn it bu gün câm-ı meye
Ger dilerseñ içesin yarım şarâb-ı Kevşeri (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 103a-103b).

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Таñ mı virürse lebüñ cân ü dile zevk u şafâ
Bâde ğamgîn olanı çünki ferahnâk eyler

Şanemâ lâle-ruhuñ vaşf idicek gülşende
Hâsretinden gül-i ter cübbesini çâk eyler

Dehenüñe ser-i mü dirse Hâyâtî таñ mı
Hîred-i hurde-şinâs ol kadar idrâk eyler (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 103b-104a).

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bu dil-i ğam-perverüñ bezm-i belâda dem-be-dem
Eşk-i çeşmümle hayâlünüñdür şarâb ü şâhidi

Sîm-i eşküm naqdine bakmazsa dil-ber nola kim
Âstinin sîm-ile pür eyleyüpdür sâ'idi

İy Hâyâtî şeyh-i şehriñ pendini güş itme kim
Rind ü 'arif olanuñ pîr-i muğândur mürşidi (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 104a).

Ek 2: Kaynaklarda Bulunmayan ve Sahibi Tespit Edilemeyen Manzumeler

KIT'ALAR

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sür maħalleñden raķîb-i kelbi iy hürî-şifat
Çün bilürsin dâhîl olmaz cennete olan baħîl

Eyle düşdüm zülf[i] sevdâsına kim kâfir daħı
Olmasun bencileyin üftâde vü h'âr u zelîl

Vaşf-ı hüsün dil-berüñ bir vech-ile kıldum beyân
Her kim işitse anı ider zihî vech-i cemîl (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 103b).

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Öğrenürler gice içre âsumânı yakmağı
Bu şerâr-ı âh-ı süzânumdan âteş-bâzlar

Ney bigi çenğ-i ğamuñdan nâlemi güş eyleyüp
Süz-ile feryâd iderler meclisüñde sâzlar (Şerâyî, Ms. or. oct. 3390, 104a-104b).

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Bir cān virüp lebinden iki buse istedüm
Didi ki müfte dağı ne bāzarcılık gerek

Didüm 'aceb revā mıdur öpsem dehānuñı
Didi eyü söze dağı ne danışık gerek (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 105b).

RÜBÂ'İLER

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

Cān mümdür şüret-i zībāsına
Teşnedür dil la'l-i rüh-efzāsına
Bendedür dür lülü-yı lālāsına
Secde_ider Tübā kad-i bālāsına (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 104a-104b).

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

İy güneş yüzlü cemālün ayına
Yüze yüz olmağa döymez āyine
Kırpügün okıyla kaşuñ yāyına
Kim ki tüş olursa 'aklı yayına (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 104b).

MÜFREDLER

Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilün

Ṭurfa budur ki keser düşmenün evvel başı[n]
Şoñra kan ağlayuban üstine ditrer kılicuñ (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 105a).

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Zıkri 'izāruñuñ dile gerçi ferağ virür
Ḥaṭṭ-ı lebün ḥayāli nidem cān tābıdur (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 105b).

Mefā'ilün Fe'ilätün Mefā'ilün Fe'ilün

Ḥarāmī ğamzesi cevrine şabr kıl iy dil
Ne diyelüm ki tütülmaduğ uğrı begden yig (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 105b).

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Didüm raķīb eyledi küyuñdan uş sefer
Güldi ḥabīb didi ki فى النار و السفر (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 105b-106a).

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Gördüm raķībi dün gice yulırdı it bigi
Ol çeşm-i āhūyı arar-idi yatağ yatağ (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 106a).

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Yārūñ yanında muḥlanuban kalduñ iy raķīb
Hey kıpmayası kıp ağı yırlü kıya mısın (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 106a).

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Zülfinde gönlüni didi ısmarla ğamzeme
Didüm inetmeyem aña aşılmış uğrıyı (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 106a),

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fa'ülün

Zülfün resenin boynuma niçün tolamazsın
Yoħsa eyiñüm aşmağa daħı yaramaz mı (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 106a).

Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilün

İy perī-rū ne beşersin ki melek şüretüñi
Görmesün diyü özin manzara-i ħūra yazar (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 106b).

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fa'ülün

Mānī bigi naqş itdi gözüm ħücrelerini
Dünyāda uzun yaş yaşasunlar bebecükler (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 106b).
Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Mey-i telĥ-ile aldayup öper şirīn lebin sāġar
Göreyin kanı dökülsün ki igen cānum[ı] içdi (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 106b).

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fa'ülün

Gel gel bir ü yek-reng olalum iy gül-i şad-reng
Kim bu daħı bir reng ola elvān arasında (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 106b).

Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilün

Seni emzirdügi-çün tıfl-ı kamer dāyesine
Küsdü ber-terdi yüzün zühreye ağlayu gider (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 106b-107a).

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fa'ülün

Aġzuñ ne kücücük benüm iy cān ü cihānum
Bir zerrecedür aġzuña nisbet (...?) (...?)sı²⁰ (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 107a).

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fa'ülün

Şüfī şatasın şavma'ada şoñra naşihat
Hengām-ı şafādur hele dükkānuñı devşür (Şerāyī, Ms. or. oct. 3390, 107a).

